

Dorijan Hajdu
Filološki fakultet
Univerziteta u Beogradu

O EMPIRIJSKOM ISTRAŽIVANJU IZRAZA SA KONOTATIVNIM ZNAČENJEM U ŠVEDSKOM I SRPSKOM JEZIKU – PRIMER ANKETE

Sažetak: U radu se predstavlja empirijsko istraživanje obavljeno na Stokholmskom, odnosno Beogradskom univerzitetu, u cilju prikupljanja podataka u vezi s upotrebom izraza sa konotativnim značenjem (uvredljivih izraza, psovki) u švedskom i srpskom jeziku. U pitanju je anketa, sprovedena na izvornim govornicima ovih jezika, pomoću koje je trebalo doći do relevantnih informacija vezanih za praktičnu upotrebu pomenutih izraza, uključujući i sociolingvističku perspektivu markiranosti kodova. Fokus je na detaljnom objašnjenju pristupa korišćenog u anketi, na osnovu kog je izraze, koji prvenstveno pripadaju usmenoj kulturi, ipak bilo moguće empirijski proveriti, uz osvrt na poteškoće koje su se javljale kao i na poželjne dalje korake.

Ključne reči: švedski jezik, anketa, nestandardni govor, konotativno značenje, skandinavistika, skandinavistička lingvistika, sociolingvistika, markiranost kodova

1. Uvod

U ovom radu ćemo predstaviti empirijsko istraživanje obavljeno za potrebe doktorske disertacije na Stokholmskom (SU) i Beogradskom univerzitetu (BU), na izvornim govornicima švedskog i srpskog jezika. Tema istraživanja bili su izrazi sa konotativnim značenjem u ova dva jezika, pre svega uvredljivi izrazi i psovke. U radu ćemo ih grupno nazivati *nestandardnim govorom* – budući da smo im, prilikom analize sociolingvističkih osobina, suprotstavljali izraze bez ove komponente značenja (posledično nazvane *standardnim govorom*). Ove izraze smo posmatrali kao kodove za koje se govornici određuju prilikom sociolingvističkog preključivanja kodova. U nastavku ćemo opisati metodologiju i predstaviti hipoteze, kao i najrelevantnije rezultate ovog istraživanja.

2. Metodologija. Opis ankete i izbor ispitanika

Istraživanje je sprovedeno u obliku ankete. Napomenućemo odmah da smo se za primere na švedskom, kao i prilikom konačnog oblikovanja ankete (pre svega u vezi sa

vrstom i brojem ponuđenih odgovora), konsultovali i dobili vrednu pomoć profesora na tadašnjoj Katedri za nordistiku SU¹.

Budući da smo o teorijskom okviru² već pisali u nekoliko radova (v. Hajdu 2012a, Hajdu 2012b, up. i Myers-Scotton 1993, Giles 2001, Gumperz 1982, Mishoe 1998; Andersson 1985, Ljung 1987; Prčić 1997), ovde ga nećemo ponavljati, već ćemo se fokusirati na opis samog empirijskog istraživanja, njegove osobine, rezultate i moguće dalje korake.

Glavni cilj ankete bio je da se proverí frekventnost upotrebe odabranih izraza pomenutog nestandardnog govora, uz osnovnu hipotezu da doslovni, pa ni uobičajeni idiomatski, ekvivalent uvredljivih izraza i, pre svega, psovki, nije dovoljan da se prenese pun spektar značenja (pri čemu, pored konotativnog, mislimo i na nameravano i protumačeno značenje), kada se govori o odnosu švedskog i srpskog jezika. Pošli smo od ideje da ćemo merenjem frekventnosti izraza, na osnovu situacija u kojima bi se oni upotrebili (vidi dole), na najbolji način prići pomenutim komponentama značenja, ali i markiranosti izraza u uobičajenim govornim situacijama. Poređenjem švedskih i srpskih idiomatski ekvivalentnih izraza potom bismo imali jasan uvid u sličnosti i razlike u njihovoj praktičnoj upotrebi i mogli bismo da iznesemo pretpostavku koji bi ekvivalenti – uzimajući u obzir sve vrste značenja – zapravo bili najbliži. Obradom rezultata došli smo tako do teorije o pragmatičnom ekvivalentu čiju smo preliminarnu verziju predstavili u Hajdu 2012b.

Drugi cilj ankete bio je taj da direktno proverimo frekventnost nekih od osnovnih primera, odnosno nosilaca kategorija uvredljivih izraza (npr. nekadašnjih medicinskih termina za mentalnu zaostalost, poređenja sa životinjama, uvreda za žene i dr). Uz to, rezultati su nam bili od velike koristi kao dopuna i u drugim teorijama koje smo u disertaciji izneli: sopstvena disfemizacija, analiza kognitivnih kulturnih modela i dr. (v. Hajdu 2014).

I naposljetku, izračunata frekvencija pojedinih izraza omogućila nam je da ponudimo pretpostavku i u kom približnom opsegu bi se kombinacije tih izraza sa nekim drugim izrazima nestandardnog govora javljale u švedskom i srpskom jeziku (pravljenoj fraza i složenica, pre svega u švedskom). Ni u ovaj aspekt u ovom radu nećemo detaljnije zalaziti.

Primeri u anketi bili su u obliku rečenica, koje su sadržale uvredljivi izraz ili psovku čiju je frekvenciju trebalo proveriti. Primeri na oba jezika bili su identični ili neznatno izmenjeni kako bi zvučali prirodnije, tamo gde je to bilo neophodno. Prilikom formulisanja rečenica vodili smo se sledećim načelima:

1. Rečenice moraju biti kratke, konkretne i nedvosmislene;

2. Rečenice moraju biti u potpunosti neutralne, izuzev izraza nestandardnog govora čiju frekvenciju treba proveriti. Ovo u praksi znači sledeće: u rečenicama nije bilo iskazivanja stava koji bi eventualno uticao na to da neko odgovori da nikada ne bi izgovorio rečenicu. Da to potkrepimo primerom. Ako je, na primer, trebalo ispitati izraz *neger/crnčuga* ili *flata/lezbača*, primer nije glasio „U gradu ima previše crnčuga“ ili „Mrzim lezbače“, već „Ove crnčuge su napravle još jedan spot“, odnosno „Ona se druži samo s lezbačama“. Na taj način smo pretpostavili da će jedini razlog za ograničavanje upotrebe

¹ Ime je u međuvremenu promenjeno u Katedra za švedski i višejezičnost (šv. Institutionen för sven-ska och flerspråkighet).

² Sociolingvističke teorije o modifikaciji govora (preključivanje kodova, tumačenje, građenje identiteta), vrste značenja, vrste izraza sa konotativnim značenjem i uobičajeni razlozi za upotrebu,...

određene rečenice biti postojanje uvredljivog izraza ili psovke u njoj, a ne stav koji bi – ukoliko se neko s njim ne slaže – vrlo verovatno ograničio upotrebu i rečenice sa neutralnim izrazom (up. „U gradu ima previše crnaca“, odnosno „Mrzim homoseksualce“);

3. *Rečenice ne smeju biti u prvom licu.* Ovo je praktično značilo da nije bilo nazivanja samog sebe pogrđnim imenima. Ovo pravilo bilo je važno iz razloga što smo pretpostavili da je lakše za sebe reći nešto pogrđno nego za nekog drugog, usled društvenih normi vezanih za vređanje drugih, kojih se uglavnom pridržavamo kada je upotreba ovakvih izraza u pitanju. Nije, dakle, bilo primera „Ja sam totalni idiot“ i sl;

4. *Nema provere agresivnog (afektivnog) psovanja i vređanja, kao ni eventualne diverzivne upotrebe markiranog koda.* Pošto smo mišljenja da agresivno, odnosno afektivno psovanje i vređanje nije moguće proveriti anketom (niti nad njim po definiciji postoji kontrola), ovu vrstu upotrebe ovih izraza odlučili smo da ne pokušavamo da proverimo. Ovo, praktično, znači da primera kao što su „Nosi se!“ ili „Voleo bih da taj kreten crkne!“ u anketi nije bilo. Ukratko, može se reći da su u anketi proveravane *uobičajene*, svakodnevne govorne situacije, iz kojih je, pored afektivnih, bila isključena i provera onih situacija u kojima bi neko želeći da istakne svoj identitet, pripadnost grupi ili ko bi, procenom troškova i nagrada, ostvario svoje namere izborom markiranog koda (u ovom slučaju izraza nestandardnog govora);

5. *Rečenice treba da budu takve da se njihova upotreba može zamisliti u svim situacijama ponuđenim u odgovorima.* Pošto se u anketi radilo o praktičnoj upotrebi u svakodnevnim situacijama, odnosno razgovorima, rečenice su osmišljene tako da ni na koji način svojim oblikom i sadržajem (pored izraza nestandardnog govora) ne upućuju na upotrebu u određenom kontekstu – npr. dodatnim korišćenjem slenga, poštapalica i sl. Nije, dakle, bilo primera kao što je „Žasu, kol’ki je on kreten“, gde bi upotreba slenga (a ne samo izraza nestandardnog govora) mogla uticati na to da se za rečenicu obeleži da se ne bi koristila u javnoj sferi (v. dole o ponuđenim odgovorima i situacijama). Ukoliko bi se, pak, sam izraz koji je trebalo proveriti mogao svrstati u sleng, od njega se nije odustajalo;

6. *Nema izraza na stranim jezicima.* Pod ovim pre svega mislimo na poznate engleske psovke ustaljene u oba jezika (*shit, fuck*). Budući da smo želeli da se koncentrišemo na ispitivanje L1³, ovakve izraze smo, ma koliko oni bili česti (pre svega *shit* u govornom švedskom), odlučili smo da ih u ovu anketu ne uključujemo. Iako su realtivno frekventni, smatramo da se prema ovakvim engleskim izrazima i dalje odnosi slobodnije nego prema onima iz maternjeg jezika. Drugim rečima, mišljenja smo da prema psovkaama iz engleskog jezika verovatno ipak nema emotivne veze kakve ima prema onima iz sopstvenog jezika.

U anketi je ukupno bilo četrdeset izraza (odnosno rečenica u kojima su se izrazi javljali). Razlog za ovaj broj bio je donekle tehnički – želeli smo da izbegnemo da anketa bude predugačka i time se izložimo riziku da ispitanici automatski beleže odgovore kako bi što pre stigli do kraja (up. Trost 2012; Reinecker & Jørgensen 2012). Sa druge strane, u taj broj je stao najveći deo izraza koji su nam za ovo istraživanje bili potrebni, i na osnovu kojih smo bili u stanju da proverimo postavljene hipoteze i izvedemo zaključke. Kada je sâm izbor izraza u pitanju, odlučivali smo se na osnovu relevantne stručne literature, ali i zdravorazumski, oslanjajući se na sopstveno iskustvo u poznavanju ovakvih izraza u oba

³ Ispitivanje upotrebe izraza nestandardnog govora na švedskom L2 takođe je u planu, sa ispitanicima sa Univerziteta u Beogradu.

jezika. Selekcija je vršena prema onome što je trebalo proveriti: osnovnih pet opscenih leksema, preneseno i nepreneseno značenje, odnos prema osnovnim uvredama iz gorenavedenih grupa (odnosi između polova, poređenje sa životinjama, nacionalne i druge manjine, nekadašnji medicinski termini za mentalnu zaostalost i dr). Izrazi koji predstavljaju svaku od ovih grupa bili su prisutni u anketi. Na taj način smo, pored teorija koje smo na osnovu rezultata oformili, bili u mogućnosti da navedemo i frekventnost upotrebe nekih od primera koje smo u doktoratu naveli, a za koje takav podatak dosad, koliko je nama poznato, nije postojao. Smatramo da to doprinosi kompletnosti istraživanja i opisa, ali i olakšava razumevanje, kao i potencijalnu upotrebu izraza nestandardnog govora u oba jezika (pre svega kad su u pitanju govornici kojima su ovi jezici L2). Pored toga, izrazi u švedskoj i srpskoj anketi su u velikoj meri podudarni, ali se mora naglasiti da je bilo i izraza svojstvenih jednom, odnosno drugom jeziku.

Kada su ispitanici koji su učestvovali u anketi u pitanju, izbor je nužno pao na one kojima smo imali pristup – studente. Zahvaljujući stipendiji Švedskog instituta, bio nam je omogućen dvomesečni boravak i rad na SU. Na taj način smo bili u stanju da oformimo dve grupe ispitanika – jednu sa SU i jednu sa BU – koje su u potpunosti odgovarale jedna drugoj. Reč je, dakle, o nasumično izabranim studentima od druge do četvrte godine univerziteta u glavnom gradu kojima je izvorni jezik švedski, odnosno srpski, koji su popunjavali anketu na svom maternjem jeziku. Treba istaći da su ispitanici bili iste starosne dobi – između dvadeset i dvadeset pet godina. Procenat zastupljenosti polova između dva jezika bio je gotovo identičan, mada to i ne igra preveliku ulogu, s obzirom na to da su konačni rezultati predstavljali srednju vrednost. Ukupan broj ispitanika u Stokholmu bio je 50 (40 ženskog i 10 muškog pola), dok je u Beogradu bio 40 (31 ženskog i 9 muškog pola). Grupe su, stoga, po svim relevantnim parametrima odgovarale jedna drugoj, te je stoga rezultate istraživanja u kome su one učestvovale moguće porediti. Kategorije koje smo u istraživanju merili jesu sledeće:

1. Ukupna frekventnost upotrebe izraza (svi ispitanici, oba jezika);
2. Frekventnost upotrebe kod žena (na oba jezika);
3. Frekventnost upotrebe kod muškaraca (na oba jezika);
4. Poređenje prethodne tri kategorije između švedskog i srpskog jezika.

Na ovaj način smo pored frekvencije upotrebe u švedskom i srpskom bili u stanju da napravimo i dodatni korak – poređenje izraza nestandardnog govora između ova dva jezika, pa time i da dođemo do teorija koje smo u disertaciji izneli, a za koje smatramo da mogu biti veoma važne u usvajanju ovih jezika kao L2. Samo istraživanje je po svom unutrašnjem karakteru kvantitativno, budući da smo na osnovu odgovora određenog broja ispitanika računali prosečne vrednosti za svaki izraz. Prema spoljašnjem karakteru, međutim, moglo bi se reći da je celokupan proces kvalitativan, s obzirom na to da na osnovu ispitanika iz jedne grupe stanovništva iznosimo zaključke o jeziku u celini. Ipak, budući da su grupe po svim aspektima ekvivalentne, smatramo da je ovakav zaključak moguće predložiti. Naredni korak istraživanja bi, stoga, mogao ciljati ka ispitivanju celokupnog stanovništva, na osnovu nekih statističkih metoda ili uz pomoć nekog statističkog biroa. Budući da mi nismo imali (pre svega finansijske) uslove da takvo obimno istraživanje obavimo, morali smo da se zadovoljimo presekom na osnovu onih ispitanika do kojih smo mogli doći. Nadamo se, ipak, da ćemo ovakvo veliko istraživanje u skorijoj budućnosti biti u mogućnosti da sprovedemo.

3. Izgled ankete. Ponuđeni odgovori i izračunavanje vrednosti

Iza svakog primera koji je anketom trebalo proveriti, nalazilo se šest ponuđenih odgovora čijim obeležavanjem su ispitanici odgovorili na osnovno pitanje u anketi: U kojim situacijama bi upotrebio/la ponuđene rečenice u običnom razgovoru? Odgovori su (na oba jezika, uz konsultacije i dogovor sa gorepomenutim profesorima SU) bili sledeći: (1) nikad; u razgovoru – (2) sa bliskim prijateljem, (3) sa majkom, (4) sa nepoznatom starijom osobom, (5) sa nastavnikom, (6) u intervjuu na radiju. Ovakav izbor situacija trebalo je da odslikava upotrebu izraza u dve različite sfere – privatnoj i javnoj – na osnovu čega se mogla napraviti osnovna distinkcija u vezi sa konotativnim značenjem izraza, odnosno njegovom „jačinom“ (v. dole).

Ispitanici su zamoljeni da obeleže sve odgovore, odnosno sve situacije u kojima bi određenu rečenicu upotreбили. Rečeno im je, dakle, da imaju mogućnost obeležavanja više odgovora, osim, naravno, u slučaju da je obeležen odgovor „nikad“. Svakom obeleženom odgovoru (izuzev odgovora „nikad“) u obradi ankete dodeljivan je jedan poen, što znači da je maksimalan broj poena za svaki ponuđeni primer iznosio pet. Rezultat od pet poena pretpostavlja da se data rečenica koristi u svim navedenim situacijama, odnosno da ima frekventnost od sto odsto, što smo mi u anketi obeležavali brojem 1. Drugim rečima, ukoliko bi određeni primer imao obeležene sve odgovore od strane svih ispitanika, njegova ukupna frekvencija imala bi maksimalnu vrednost 1 i taj izraz bi se, sudeći po tome, upotrebljavao bez ikakve zadržke u svim predloženim govornim situacijama. Možemo odmah napomenuti da nijedan od naših primera nije imao vrednost 1, što je, sa svoje strane, sasvim logično, s obzirom na to da se radi o izrazima nestandardnog govora, odnosno uvredljivim izrazima i psovka.

Odlučili smo se da u anketi merimo samo frekvenciju izraza, a da pritom ni na koji način ne kvantifikujemo njegovu „jačinu“. Za to možemo navesti nekoliko razloga. Prvo, izgledalo nam je donekle neozbiljno da nečemu toliko apstraktnom kao što je „jačina“ određenog izraza dopišemo ikakvu opipljivu i konkretnu vrednost. Drugo, daljim istraživanjem došli smo do zaključka da se neki od izraza, koje smo u anketi proveravali, izbegavaju ne zato što su previše „jaki“, već iz prostog razloga smanjenja spektra njihove upotrebe ili čak potpunog izlaska iz nje (npr. švedski *kretin* (kreten)). Treće, smatramo, takođe, da bi „jačinu“ bilo smisleno porediti samo kod onih izraza koji pripadaju istoj osnovnoj grupi (npr. izrazi za mentalnu zaostalost, kvantifikatori i dr), a da bi dalje poređenje – koje bi navođenjem brojčanih vrednosti bilo neminovno – sa bilo kojim drugim izrazom bilo teže održivo. I naposljetku, vrednovanje „jačine“ nekog izraza verovatno bi zahtevalo posebnu evaluaciju interpretacije u govornoj zajednici. Drugim rečima, potrebno bi bilo sprovesti potpuno novo i drugačije istraživanje. Frekvencija, sa druge, strane, jeste činjenica do koje smo ovim empirijskim istraživanjem došli, nju možemo da izračunamo i njenu vrednost možemo da iskažemo, a na osnovu nje možemo donositi određene zaključke vezane za druge osobine izraza. Uzevši prethodne ograde u obzir, frekvencija upotrebe nekog izraza mogla bi se, u određenoj meri, posmatrati kao obrnuto proporcionalna njegovoj „jačini“, odnosno „jačini“ njegovog konotativnog značenja.

4. Obrada rezultata ankete

Rezultati ankete obrađeni su najprostijom matematičkom metodom nalaženja srednje vrednosti. Izračunavana je srednja vrednost za žene i muškarce pojedinačno, a potom i ukupna vrednost sabiranjem ova dva rezultata i deljenjem sa dva. Ovakav način vremenski jeste bio veoma zahtevan, ali je bio jedini za čije sprovođenje smo imali uslove.

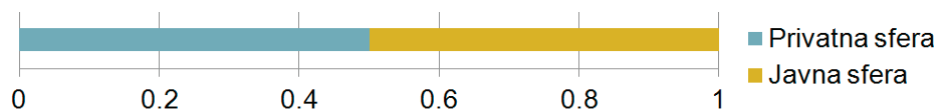
Uopšteno gledano, frekvencija ispod pedeset odsto, što u našim rezultatima predstavlja vrednost nižu od 0,5, vezana je za privatnu sferu i odgovara situacijama (2) i (3), kao i situaciji (1) – odgovoru „nikad“, ako se on posmatra kao najprivatnija moguća sfera, odnosno situacija u kojoj se određeni izraz eventualno pomisli, ali ne izgovori naglas. S druge strane, frekvencija iznad 0,5 prelazi u javnu sferu i vezana je kako za (2) i (3), tako i za neki od odgovora (4), (5) i (6). Vredi napomenuti i to da je odgovor (3) u najvećoj meri povlačio i odgovor (2), kao i to da je odgovor (4) uglavnom bio obeležavan ukoliko je to bio i odgovor (5). Dakle, ako je neki ispitanik obeležavao da bi određenu rečenicu izgovorio u razgovoru sa osobom od autoriteta, uglavnom bi to uradio i u svim ostalim, „nižim“ situacijama. Pored toga, treba navesti i činjenicu da se ni u jednom slučaju nije desilo da neko zabeleži samo odgovor iz „javne sfere“, dakle neki od odgovora (4), (5) ili (6). Obeležavanje bilo kog od tih odgovora sa sobom je povlačilo obeležavanje odgovora iz „privatne sfere“ – (2) i (3). Upravo iz tog razloga mogu se doneti zaključci o javnoj i privatnoj sferi, kao i tome u kojim se tačno situacijama određeni izraz uobičajeno koristi. Ukratko rečeno: upotreba u javnoj sferi dolazi zajedno sa upotrebom u privatnoj, ali upotreba u privatnoj nikako ne podrazumeva upotrebu u javnoj sferi.

Pored ovoga, nužno je napomenuti da se vezivanje za privatnu sferu odnosi na upotrebu izraza u običnom razgovoru, odnosno na merenje socijalnog psovanja (vređanja). Agresivna (afektivna) upotreba, kao što smo napomenuli, nije merena. Uz to, navedeni rezultati za frekvenciju izraza predstavljaju procenat svakodnevnih govornih situacija u kojima se dati izraz upotrebljava, a ne njegovu frekvenciju u odnosu na druge upotrebljene izraze u okviru jedne situacije u svakodnevnom govoru. Praktično, ako neko provede ceo dan sa najbližim prijateljem, frekvencija određenog izraza nestandardnog govora verovatno je relativno visoka u toj govornoj situaciji, međutim, ona i dalje u ravni ponuđenih govornih situacija u našoj anketi predstavlja vrednost od 0,2. Gledano, dakle, iz perspektive onih uobičajenih govornih situacija u kojima se neko realno može naći, u privatnoj i javnoj sferi. Na isti taj način, u razgovoru sa, recimo, nastavnikom, ovi izrazi će se javiti znatno ređe. Njihova frekvencija u toj govornoj situaciji je, stoga, manja u odnosu na govorne situacije vezane za privatnu sferu. Rezultati ankete, dakle, pokazuju *procenat svakodnevnih govornih situacija* u kojima bi se određeni izraz upotrebio, a ne njegovu frekvenciju u odnosu na druge izraze u pojedinačnoj situaciji. Ovo poslednje bi, uzgred budi rečeno, bilo prilično teško izmeriti i zahtevalo bi merenje spontanih razgovora ispitanika sa svim pomenutim sagovornicima, odnosno u svim pomenutim govornim situacijama. Ipak, i takvo istraživanje bi bilo veoma zanimljivo obaviti i analizirati njegove rezultate.

Zaokruživanje vrednosti išlo je na dve decimale – 0,12 – s tim da se vrednost druge povećavala za jedan ukoliko je treća decimala bila veća od 5. To, u praksi, znači sledeće: ukoliko je vrednost bila 0,124, zaokruživana je na 0,12. Ako je bila 0,126, zaokruživana je na 0,13. Tako je svaka cifra u drugoj decimali obuhvatala deset vrednosti iz treće decimale i za svaki rezultat je, naravno, važno isto pravilo, pa je na taj način obezbeđena „ravnopravnost“ svih zaokruženih cifara. Radi dodatnog pojašnjenja navešćemo sve rezultate za pomenuti primer. Rezultat od 0,12 obuhvatao je sledećih deset rezultata (gledano na treću decimalu): 0,116; 0,117; 0,118; 0,119; 0,12; 0,121; 0,122; 0,123; 0,124; 0,125. Od 0,126 do 0,135 sledi rezultat 0,13 i tako redom. Moramo ovom prilikom napomenuti i činjenicu da razlika između graničnih slučajeva – koji, dakle, spadaju pod istu zaokruženu vrednost – postoji, ali da je ona ispod jednog procenta (0,009). Logično,

granica je negde morala biti postavljena, i mi smo se odlučili za ovakvu raspodelu. Uz to se može dodati i da, čak i da se u nekim slučajevima javila, razlika od 0,009 ni na koji način nije uticala na širu sliku frekvencije određenog termina, i vrlo verovatno se može podvesti pod pojam statističke greške.

Predstavljeno grafički, odnos između privatne i javne sfere prema rezultatima frekvencije upotrebe (0-1) izgledao bi ovako:

Uključićemo ovde i pomenutu sociolingvističku perspektivu i teorije o modifikaciji govora (v. Hajdu 2012a), ne bismo li i iz tog ugla sagledali rezultate ankete. Ukoliko, kao što smo predložili, nestandardni govor posmatramo kao jedan, a standardni kao drugi kôd u komunikaciji, možemo govoriti o markiranosti tih kodova, odnosno izraza čiju smo frekvenciju u anketi ispitivali. Kako se ne može govoriti o univerzalnoj markiranosti, svaka od situacija koje smo ponudili u anketi mora se sagledavati posebno. Međutim, markiranost izraza možemo sagledavati iz različitih perspektiva, a sve na osnovu rezultata do kojih smo istraživanjem došli. Ovde ćemo se ukratko pozabaviti nekim nama najzanimljivijima. Možemo govoriti o (1) markiranosti u funkciji hiperonima, dakle, onoj koja obuhvata i markirani i nemarkirani kôd u komunikaciji. U tom slučaju govorimo o poklapanju ili nepoklapanju ukupne markiranosti za određeni izraz, odnosno poklapanju ili nepoklapanju svakog markiranog i nemarkiranog koda između švedskog i srpskog u svim ponuđenim govornim situacijama. Ako neki izraz ima identičan (ili približno identičan) rezultat frekvencije, možemo, dakle, pretpostaviti poklapanje ovako definisane markiranosti između ova dva jezika u ponuđenim situacijama: tamo gde je izraz jednog jezika markirani kôd, biće to i u drugom jeziku, tamo gde je nemarkirani, opet ćemo imati slaganje. Ova perspektiva važna je za analizu idiomatske nasuprot pomenutoj predloženoj pragmatičnoj ekvivalenciji. Pored toga, možemo govoriti i o (2) markiranosti nasuprot nemarkiranosti, u funkciji hiponima, iz perspektive broja govornih situacija u kojima će izraz biti markiran u poređenju sa drugim izrazima u kategoriji u kojoj se nalazi, ili sa odgovarajućim izrazom drugog jezika, ali i u poređenju samih situacija u kojima će se izraz uobičajeno smatrati markiranim, odnosno nemarkiranim kodom. Iz ove perspektive, markiranost određenog izraza bila bi obrnuto proporcionalna njegovoj frekvenciji. Ukoliko je izraz, sudeći po rezultatima ankete, neprikladan za upotrebu u određenoj uobičajenoj govornoj situaciji, on se za tu situaciju može smatrati markiranim. Ako je, dakle, neki izraz u anketi imao frekvenciju od 0,2, to pretpostavlja sledeće: izraz se bez cenzurisanja koristi u razgovorima sa najbližim prijateljima, ali se izbegava u svim ostalim ponuđenim, uobičajenim govornim situacijama. U tim slučajevima – definisanim pravilima ankete – on se, po ovako postavljenoj hipotezi, može smatrati markiranim kodom. Možemo napomenuti i to da će se u tom slučaju markiranost izraza nestandardnog govora tumačiti kao rastuća kako se približavamo kraju skale u javnoj sferi upotrebe – korišćenju izraza u javnom nastupu. Imamo, dakle, skalu markiranosti. Ova perspektiva bila je značajna prilikom poređenja primera – idiomatskih ekvivalenata – čija se frekvencija upotrebe razlikuje. I naposljetku, a gledano iz prve perspektive, moramo podvući i činjenicu da se u situacijama u kojima se izraz nestandardnog govora ne cenzuriše (u privatnoj sferi,

pre svega u razgovorima sa bliskim prijateljima), u skladu sa teorijama o modifikaciji govora, on može smatrati „našim“ kodom i, samim tim, nemarkiranim izrazom, pa bi se tako moglo govoriti čak i o (3) markiranosti „obrnutoj“ u odnosu na ostale uobičajene svakodnevne situacije. U takvim slučajevima bi se markiranim mogao smatrati izraz standardnog govora (npr. neki eufemizirani ili neutralni izraz u odnosu na izraz sa konotativnim značenjem). Ukoliko, stoga, kažemo da je neki izraz markiran u svakodnevnim govornim situacijama, pod tim mislimo na one situacije u kojima je – prema rezultatima istraživanja⁴ – izraz uobičajeno cenzurisan.

Naglasićemo, takođe: pretpostavka o markiranosti u navedenim tipičnim govornim situacijama (privatna sfera: prijatelji, porodica; javna sfera: nepoznate osobe, osobe od autoriteta, javni nastup), donesena je, dakle, na osnovu rezultata našeg istraživanja i važi za švedsko odnosno srpsko društvo. Za neku drugu situaciju i neko drugo društvo, ova teorija se može upotrebiti kao osnova, ali se o markiranosti izraza nestandardnog govora ne bi smelo zaključivati na osnovu frekvencije upotrebe tih izraza u ova dva jezika.

Na kraju se, donekle pojednostavljeno, može zaključiti sledeće: što je frekvencija nekog izraza manja, to će njegova markiranost u svim slučajevima u kojima se on obično ne koristi biti veća. Važnost pravilnog tumačenja markiranosti izraza procenom troškova i nagrada, kao i posledičan izbor tog izraza u određenoj situaciji – bilo da se radi o situacijama u kojima je nestandardni govor markiran (češće), bilo o onima u kojima je to nemarkiran kôd (ređe) – veoma je velika za pravilno tumačenje nameravanog značenja. Ovo je, dodali bismo, posebno značajno prilikom komunikacije na L2.

5. Nekoliko praktičnih primera i rezime rezultata

Ovom prilikom navešćemo samo nekoliko najrelevantnijih primera uobičajenih idiomatskih ekvivalenata na švedskom i srpskom kod kojih se javlja nezanemarljiva razlika u frekvenciji upotrebe u svakodnevnim govornim situacijama. Postojanje takve razlike u praktičnoj upotrebi sa sobom vuče i opasnost od razlike između nameravanog i protumačenog značenja ukoliko se izraz na L2 upotrebljava na osnovu poređenja sa uobičajenim idiomatskim ekvivalentom na L1.

Ukupna frekvencija švedskog izraza *helvete* (pakao) u izrazu *in i helvete* (doslovno „u pakao“) jeste 0,33. Srpski idiomatski ekvivalent (*do đavola*), sa druge strane, ima rezultat od čak 0,68. Posebno je važno naglasiti da se švedski izraz zadržava duboko u privatnoj sferi (upotreba sa najbližim prijateljima), dok srpski izraz prelazi u javnu (moguća upotreba i sa nepoznatim osobama). Ako bi se, dakle, na osnovu idiomatskog ekvivalenta na srpskom sudilo i zaključivalo o upotrebi odgovarajućeg izraza na švedskom, moglo bi se zapasti u neprijatnu situaciju ukoliko bi se pomenuti švedski izraz koristio u svim onim situacijama u kojima se, prema rezultatima istraživanja, srpski izraz koristi. Ovo posebno dolazi do izražaja kada, na osnovu prirodnog razumevanja konotativnog značenja na L1, iste osobine (pogrešno) pretpostavimo i kod idiomatskog ekvivalenta na L2. Ilustracije radi, o švedskom izrazu *in i helvete* trebalo bi razmišljati kao o pragmatičnom ekvivalentu najjačeg srpskog izraza u funkciji pojačivača.

⁴ Rezultati ovako osmišljene ankete mogu se, dakle, posmatrati i kao svojevrsan sud izvornih govornika o markiranosti kodova u datim govornim situacijama.

Izraz *zigenare* (Ciganin) u švedskom beleži rezultat od 0,24, dok se u srpskom javlja 0,51. Rezultati srpskih ispitanika na ovom primeru zanimljivi su iz razloga što se pokazuje da neki ispitanici izraz smatraju pogrdnim i beleže korišćenje samo sa najbližim prijateljima (što je rezultat koji odgovara švedskom), dok ga drugi smatraju potpuno prihvatljivim i ne cenzurišu ga ni u razgovoru sa osobama od autoriteta, pa čak ni u eventualnom javnom nastupu. Stoga se ukupna frekvencija nalazi praktično na polovini skale. Sa druge strane, ovaj izraz se na švedskom koristi eventualno u privatnoj sferi, dok bi u javnoj bio veoma markiran (2).

Osnovne opscene lekseme (polni organi, delovi tela) beleže približno identičnu frekvenciju u švedskom i srpskom, pa se može reći da su njihovi idiomatski ekvivalenti zapravo i pragmatični, uz ogradu da se ovi izrazi na švedskom gotovo ne koriste u prenesenom značenju.

Primer za veću frekvenciju izraza sa konotativnim značenjem u švedskom nego u srpskom bio bi pogrdni izraz za mušku homoseksualnu osobu *bög* (peder) koji beleži frekvenciju od 0,58 (upotreba sa nepoznatim osobama, javna sfera), dok se u srpskom zadržava u privatnoj sa 0,36. Ovaj izraz bi se, stoga, na srpskom kao L2 mogao upotrebiti u neodgovarajućem kontekstu ukoliko bi govornik švedskog L1 o njemu donosio zaključak na osnovu upotrebe idiomatskog ekvivalenta na svom jeziku.

Zanimljivo je, možda, na kraju dodati i to da je najmanju frekvenciju od svih izraza u anketi (koja je, dakle, obuhvatala sve kategorije izraza nestandardnog govora) u švedskom imao izraz *neger* (crnčuga) sa frekvencijom od 0,06. Odgovarajući izraz na srpskom ima frekvenciju od 0,17.

Krajnje sažeto, ono što je opšti zaključak sprovedenog istraživanja socijalne upotrebe uvreda i psovki, a što se i logički moglo pretpostaviti, jeste da žene ovu vrstu nestandardnog govora cenzurišu više nego muškarci. Ovo važi i za Švedsku i za Srbiju. Uvrede upućene ženama u švedskom jeziku se upotrebljavaju ređe nego u srpskom, a isto se može reći i za pogrdne izraze za manjine, sa izuzetkom uvredljivog termina za mušku homoseksualnu osobu. Svi ovi izrazi, izuzev potonjeg, u švedskom jeziku su markiraniji (2) nego u srpskom. Neki od njih (kao pomenuti *neger* (crnčuga)) gotovo da se uopšte i ne koriste u svojstvu socijalnog vređanja/psovanja. Poređenje sa životinjama u cilju vređanja koristi se približno isto u oba jezika, dok se nekadašnji medicinski termini za izražavanje mentalnih i fizičkih oboljenja razlikuju utoliko što se u švedskom *idiot* zapravo može smatrati izrazom koji pokriva sve ostale naše (*kreten, moron, imbecil, debil...*) vezane za uvredljivo isticanje, pre svega, nečije gluposti. Denotati pojačivača i kvantifikatora se u velikoj meri razlikuju (up. primer za *helvete/davo*). To je, najkraće rečeno, posledica razlike u vladajućim kulturnim modelima u ova dva društva.

Naposletku možemo reći da se i u švedskom i u srpskom psuje, kao i to da su u oba jezika opscene lekseme manje ili više tabuisane i ograničene na privatnu sferu. Glavna razlika i ono na šta se svakako mora obratiti pažnja jeste frekvencija izraza koji se tradicionalno smatraju idiomatskim ekvivalentima. Da bismo pravilno razumeli, ali i upotrebljavali ove izraze na L2, veoma je važno da poznamo ove osobine, kako bi nam se protumačeno značenje poklapalo sa nameravanim. Poznavanje frekvencije upotrebe (i dalje, pragmatičnog ekvivalenta) može biti od velike koristi i prilikom prevođenja beletristike sa švedskog na srpski i obratno, kao i kod analize i razumevanja kognitivnih kulturnih modela u ova dva društva.

Literatura

- Andersson, Lars-Gunnar. (1985.) *Fult språk*. Stockholm: Carlssons
- Giles, H. (2001.) Speech Accommodation. In: Mesthrie, R. (ed.): *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier, pp. 193-197.
- Gumperz, John J. (1982.) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hajdu, Dorijan. (2012a.) Kognitivna sociolingvistika i mogućnosti povezivanja sa teorijama o modifikaciji govora. U: Polovina, V. (ur.): *Anali Filološkog fakulteta*, Knjiga 24, Sveska I. Beograd, pp. 299-314.
- Hajdu, Dorijan. (2012b.) Pragmatični ekvivalent – teorija zasnovana na istraživanju srpskih i švedskih uvredljivih izraza. U: Polovina, V. (ur.): *Anali Filološkog fakulteta*, Knjiga 24, Sveska II. Beograd, pp. 47-58.
- Hajdu, Dorijan. (2014.) *Nestandardni govor u švedskom i srpskom: uporedna sociolingvistička i semantička studija* (neobjavljena doktorska disertacija), Filološki fakultet, Beograd
- Ljung, Magnus. (1987.) *Banning i norsk, svensk og 18 andre språk*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Mishoe, M. (1998.) Styleswitching in Southern English. In: Myers-Scotton, C. (ed.): *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*. Oxford: Oxford University Press, pp. 162-177.
- Myers-Scotton, C. (1993.) *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press
- Prčić, Tvrtko. (1997.) *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Reinecker, L. & Peter Stray Jørgensen. (2012.) *Den gode oppgave*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Trost, Jan. (2012.) *Enkätboken*. Stockholm: Studentlitteratur AB

Dorijan Hajdu

ABOUT THE EMPIRICAL RESEARCH OF THE EXPRESSIONS WITH THE CONNOTATIVE MEANING IN SWEDISH AND SERBIAN LANGUAGE – AN EXAMPLE OF A SURVEY

Summary: This paper presents the empirical research conducted at the Stockholm University and the University of Belgrade with the goal of collecting data about the use of expressions with the connotative meaning (invectives, swearwords – in the paper named “non-standard speech”) in Swedish and Serbian. The research was in the form of a survey, performed on native speakers of these two languages, which was supposed to provide relevant information regarding the practical use of these expressions, including the sociolinguistic perspective of code-switching and markedness. Based on the data collected, the conversion of the hypothesis, formed at the beginning of the research, into a theory (preliminarily presented in previous papers) was possible. The focus in this paper lay on the detailed explanation of the approach used in the survey, based on which it was possible to empirically test the expressions that mostly belong to the oral culture. The necessary rules are also presented, as well as the representative examples on both languages. It is explained how the frequency of use was calculated, and its direct relation to the sociolinguistic markedness of the expressions in everyday speech-situations. Some possible future steps in broadening the theory are also mentioned.

Keywords: Swedish language, survey, non-standard speech, connotative meaning, Scandinavistics, Scandinavian linguistics, sociolinguistics, markedness